

rolnického hospodářství v drobnou zbožní výrobu (při tom velmi podrobně popisuje markovní společenství u germánských národů). Čtvrtou kapitolu věnuje rozboru technické stránky výroby kapitalistického zemědělství (střídavý osevní postup, specialisace zemědělské výroby, zdokonalování pracovních prostředků, odborný růst rolníků, význam zemědělské vědy). V páté kapitole charakterizuje ekonomické vztahy v kapitalistickém zemědělství; s výjimkou jediného místa (teorie absolutní renty) je to krátký a výstižný výklad Marxovy teorie hodnoty, nadhodnoty, zisku a pozemkové renty. Kautsky se zde dopouští té chyby, že směšuje absolutní rentu a monopolní rentu. V šesté kapitole dokazuje předností velkovýroby před malovýrobou a současně při tom rozebírá družstevnictví za kapitalismu; při tom dochází k závěru, že za kapitalismu nemohou vzniknout výrobní družstva rolníků. V sedmé kapitole zkoumá tendence vývoje velkovýroby a malovýroby a ukazuje, že velké statky nevytlačí zcela malé závody. V osmé kapitole provádí rozbor cest proletarisace rolníka. V deváté kapitole zkoumá momenty, jež brzdí rozvoj kapitalistického zemědělství (existence pozemkové renty, buržoazní dědičné právo, fideikomisy a rolnický neděl); dále věnuje pozornost vykořisťování venkova městem a vylidňování venkova. V desáté kapitole zkoumá vliv zámožské konkurence a industrializace zemědělství na rozvoj kapitalismu v zemědělství. V jedenácté kapitole se zabývá vylidňováním kapitalistického zemědělství do budoucnosti.

Druhý oddíl, nazvaný *Sociálně demokratická agrární politika*, rozdělil autor na 5 kapitol. V první kapitole zdůvodňuje nutnost agrárního programu pro sociálně demokratickou stranu; při tom řeší problém zestátnění půdy a zestátnění lesů a vod. Zestátnění zemědělské půdy Kautsky odmítá, argumentuje ovšem jinak než Lenin (viz *Agrární program sociální demokracie v první ruské revoluci 1905–1907*); zestátnění lesů a vod naproti tomu schvaluje. Ve druhé kapitole se zabývá opatřeními agrární politiky sociálně demokratické strany, která směřují ve prospěch venkovského proletariátu. Patří sem např. zrušení čeledních řádů, uplatnění společnického práva i pro venkov, zákaz námezdní práce dětí do 14 let, zavedení normálního pracovního dne v zemědělství, zlepšení bytových poměrů zemědělského proletariátu atd. Ve třetí kapitole rozebírá opatření, která se týkají rozvoje celého zemědělství; patří sem např. zrušení fideikomisů, zrušení samostatných loveckých revírů velkých vlastníků a jejich začlenění do venkovských obcí, omezení práv soukromého vlastnictví půdy k podpoře scelování a meliorací, potírání epidemií, zestátnění pojištění, zákonná opatření k usnadnění zakládání družstev, státní podpora zemědělskému školství a vzdělání atd. Ve čtvrté kapitole rozebírá opatření, která se dotýkají všeho venkovského obyvatelstva; sem patří zavedení samosprávy obcí a provincií, lidová obrana místo stálého vojska, zestátnění školy, chudinské péče a komunikací, zestátnění zdravotnictví, bezplatné soudnictví, proletářská daňová politika atd. V páté kapitole řeší autor poměr sociální demokracie k rolnictvu a poměr rolnictva k socialismu po provedení socialistické revoluce.

Kautského Agrární otázka je první marxistickou monografií o agrární otázce. Proto je její studium nezbytné nutné. Vzhledem k tomu, že Kautsky zkoumá agrární vztahy na materiálu z konce 19. století, je třeba studium této práce Kautského doplnit ještě studiem děl V. I. Lenina, který zkoumá agrární vztahy na materiálu z počátku 20. století. Studium Leninových prací je tím nutnější, že Lenin řeší také některé nové problémy, které sebou další vývoj kapitalismu v zemědělství přinesl.

Rudolf Stancl

Artemio Precioso: Proporce mezi průmyslem a zemědělstvím a její vytváření v Československu.
SNPL, 1959.

Podstatný vzestup zemědělské výroby je v současné době jedním z hlavních úkolů našeho národního hospodářství. Příspěvkem k řešení z hlediska politicko-ekonomického rozboru vztahů mezi průmyslem a zemědělstvím, jakož i z hlediska metodické pomůcky pro plánovací praxi při vytváření vrcholných bilancí národního hospodářství je recenzovaná kniha.

Precioso si vytyčil úkol prozkoumat komplexně a historicky vývoj proporce mezi průmyslem a zemědělstvím v našem státě. Začíná proto nejprve výkladem historických příčin disproporce mezi průmyslem a zemědělstvím, jak se vytvořila v kapitalismu. Správně vyvozuje zaostávání zemědělství přímo z kapitalistických výrobních vztahů, ukazuje na vleklost agrárních krizí i na fakt, že možnosti rozvoje zemědělství jsou v kapitalismu bržděny relativně nízkou koupěschopností obyvatelstva. K této části výkladu máme tuto připomínku: Je správné spojit zaostávání zemědělství v kapitalismu též s monopolem soukromého vlastnictví k půdě

a s monopolem kapitalistického hospodaření na půdě. Precioso však myšlenku nedovádí do důsledků, neboť v souvislosti s oběma monopoly nehovoří ani o diferenciální ani o absolutní rentě, jež jsou zvláště důležitým faktorem brzdění rozvoje výrobních sil v zemědělství. Oslabují totiž stimuly jejich rozvoje — mimořádný zisk.

V druhém oddílu přistupuje Precioso ke zkoumání proporce mezi průmyslem a zemědělstvím v přechodném období od kapitalismu k socialismu. Nejprve se zabývá výkladem pojmu proporce vůbec. Vychází z pojetí známého z jeho jiných prací, např. z práce *Vědecké základy národohospodářské plánování*. Soudíme však, že nelze přijmout bez výhrad tuto formulaci: Za kapitalismu je kritériem ekonomické proporce soulad mezi nabídkou a poptávkou. Jestliže se vyrobená produkce na trhu prodá, svědčí to o tom, že v kapitalistickém hospodářství zavládla přechodná proporcionalita.“ (str. 40).

Za kapitalismu lze přece pochopit vytváření proporcí jen z hlediska základního ekonomického zákona. Fakt, že se nabídka a poptávka kryjí, nám ještě nefekne nic, nevíme-li, za jakých podmínek se kryjí. A to nám v kapitalismu může osvětlit jen zákon průměrné míry zisku, jehož působením dochází k přelévání kapitálu a tak i k vytváření určitých proporcí ve výrobě, v nabídce i v poptávce.

Dále se autor zabývá vývojovými tendencemi hmotných potřeb i jejich uspokojování, zejména pokud se týče spotřeby potravin. Ukazuje na dvě důležité fáze v přechodném období; nejprve roste především potřeba potravin proti nepotravinářským spotřebním výrobkům, kdežto v další fázi spotřeba potravin ustupuje relativně do pozadí, při čemž zároveň rostou nároky na vyšší kvalitu veškerého spotřebního zboží.

Třetí kapitola je věnována zkoumání tempa růstu produktu průmyslu a zemědělství. Doporučuje se tu jako ukazatel hrubá výroba průmyslu ve velkoobchodních cenách průmyslu a hrubá výroba zemědělství v průměrných tržních cenách. Tento poslední ukazatel je již ovšem novou soustavou výkupních cen překonán. Autor se zde však dopouští značné nepřesnosti. Píše: „Tito ukazatele neobsahují produkt pro společnost vytvářený v jednotlivých odvětvích (. . . .)“ (str. 70). Správně je říci, že neobsahují celý produkt pro společnost, neboť velkoobchodní ceny podniku i průměrné ceny tržní zemědělské produkce (tyto zvláště), větší nebo menší část produktu pro společnost obsahují.

Oprávněně vyvrací Precioso názor, jako by byl při rychlé kolektivizaci zákonitý jistý pokles zemědělské výroby. V závěru kapitoly shrnuje: Celkem roste v přechodném období produkt průmyslu rychleji než produkt zemědělství. V první etapě (období industrializace a začátek kolektivizace) však zaostává zemědělství značně za průmyslem, v pozdější etapě se tempa růstu průmyslu a zemědělství sblíží. Tyto tendence pokládá autor za všeobecně platné pro země budující socialismus, v nichž probíhá poměrně dlouhý proces přeměny zemědělské malovýroby v socialistickou velkovýrobu.

Čtvrtá kapitola je věnována změnám v hmotné struktuře zemědělského a průmyslového produktu, zejména z hlediska vzájemného vztahu rostlinné a živočišné výroby. Autor ukazuje hlavně na značný růst nároků na živočišnou výrobu. Zároveň i zajímavou myšlenku, že v budoucnu, po dosažení potřebné normy spotřeby živočišných produktů (90 kg masa a 200 l mléka ročně na obyvatele), stoupnou více nároky na produkci rostlinné výroby.

Kapitola pátá jedná o hlavních tendencích rozvoje vzájemných hmotných vztahů mezi průmyslem a zemědělstvím. Autorovi tu jde o vztahy částí průmyslové produkce určené pro zemědělství a potřebami zemědělství na jedné straně, a o vztahy mezi částí zemědělské výroby určené pro průmysl a potřebami průmyslu na druhé straně. Tyto vztahy nechápe jen z hlediska výrobní spotřeby, nýbrž i z hlediska individuální spotřeby obyvatelstva pracujícího v průmyslu a v zemědělství. Snáže to lze vyjádřit ve vztahu zemědělství — průmysl, než naopak. Tržní produkce zemědělská je totiž spolehlivým ukazatelem meziodvětvových vztahů, kdežto u průmyslové produkce tomu tak vždy není. Ukazuje dále, že v období socialistické industrializace, zejména v jejím počátku, není průmysl schopen vždy plně krýt potřeby zemědělství následkem velké investiční výstavby, jež dlouho váže akumulované výrobní fondy, takže je veliký rozdíl mezi hrubým a tržním produktem průmyslu. Nadto rychlý růst důchodů pracujících v průmyslu váže značnou část průmyslových produktů přímo v sektoru průmyslu. Naopak, značně se zvyšuje poptávka i po zemědělských produktech ze strany průmyslu i městského obyvatelstva. Tuto argumentaci pokládám za příliš zjednodušenou, než aby bylo možno z ní vyvozovat všeobecnou zákonitost. Např. v ČSSR byly v letech 1950—53 značné volné kapacity pro zvýšení výroby zemědělského strojírenství. Jestliže nebyly využity, bylo to spíše vlivem napjaté situace mezinárodní, jež nutila pečovat ve zvýšené míře o obranu státu. Značné kapacity vázaly také exportní fondy. Konečně je známo dnes i to, že význam zemědělství byl po jistou dobu poměrně podceňován. Ve skutečnosti byly v ČSSR předpoklady pro lepší zásobování zemědělskými stroji po celou dobu první

pětiletky. Ukazuje to i ten fakt, že např. výroba traktorů byla zvýšena několikanásobně bez rozsáhlých investic.

Pokud se týče poměru hrubé a tržní zemědělské produkce, ukazuje autor, že stejně jako v SSSR i v ČSSR je nutno rozlišovat dvě etapy. Nejprve roste hrubá výroba rychleji než tržní, neboť následkem pozemkové reformy roste naturální spotřeba rychleji než hrubá výroba. Tato etapa je charakterizována převahou malovýroby. Naproti tomu v druhé etapě roste rychleji tržní produkce než hrubá výroba, neboť se změnil poměr mezi růstem naturální spotřeby a hrubé výrobou. Zde již převažuje socialistický sektor. Tedy kolektivizace zemědělství je předpokladem odstranění disproporce mezi průmyslem a zemědělstvím.

Jádro práce je v šesté kapitole, pojednávající o bilančních vztazích mezi průmyslem a zemědělstvím. Aтору zde jde zejména o návrh souhrnné bilance hospodářského svazku mezi průmyslem a zemědělstvím, jež by sladila z jedné strany dodávky průmyslu zemědělství s potřebami a peněžními prostředky zemědělství a z druhé strany dodávky zemědělství průmyslu s potřebami a kupními fondy průmyslu. V obou případech jde o potřeby socialistických průmyslových i zemědělských podniků i obyvatelstva v nich činného. Autor navrhuje celou soustavu bilancí, jež by zmíněné vztahy vyjádřily.

Na prvním místě je to úhrnná bilance hospodářského svazku mezi průmyslem a zemědělstvím. V této bilanci by byly zachyceny na jedné straně dodávky průmyslu (podle ministerstev), členěné jako výrobní prostředky celkem, dále na základní fondy, oběžné fondy, (obojí ještě podrobněji podle jednotlivých položek), dále spotřební předměty (rovněž podle základních druhů), na druhé straně pak spotřebitel, tj. zemědělství, členěné podle sektorů. Další bilancí je vytváření konečných peněžních prostředků zemědělství a jejich použití. Bilance by zachytila tvorbu prvotních důchodů v zemědělství podle jednotlivých zdrojů, dále proces znovurozdělení podle jeho jednotlivých nástrojů a konečné peněžité prostředky a jejich použití na výrobní prostředky a spotřební předměty. Tato bilance by byla zároveň členěna podle sektorů sociálně ekonomických, tj. v tržním průřezu a podle příjmů a výdajů podniků i obyvatelstva. Autor zdůrazňuje, že tato bilance by umožnila prověřit rozdíl mezi prvotními a konečnými důchody v zemědělství jako celku i v jeho jednotlivých sektorech, a také vliv cenové, daňové a úvěrové politiky na znovurozdělení národního důchodu v jednotlivých sektorech zemědělství, nakonec i stupeň souladu mezi dodávkami průmyslu do zemědělství a strukturou konečných důchodů zemědělství.

Analogicky by byla sestavena i bilance užití zemědělské výroby určené pro průmysl a průmyslové obyvatelstvo. Vyjadřovala by na jedné straně tržní výrobu zemědělskou, členěnou podle sektorů v rozdělení na rostlinnou a živočišnou produkci, na druhé straně pak spotřebu zemědělské produkce a to jednak výrobní (podle průmyslových ministerstev), dále osobní, členěnou na dodávky státní i družstevní obchodní síti a zemědělskému trhu. V této bilanci je však podle našeho názoru nedopatření. Mezi dodavateli průmyslových produktů zemědělství uvádí autor správně též zahraniční obchod. Ten však figuruje jako dodavatel i v bilanci užití tržní zemědělské produkce. Domníváme se, že tu jde o omyl a že zahraniční obchod by měl být uveden mezi odběrateli zemědělské produkce, a to v samostatné rubrice, ježto tu nejde bezprostředně ani o výrobní ani o osobní spotřebu.

Čtvrtá bilance ukazuje podíl zemědělství na uspokojování osobní spotřeby. Tržní fondy jsou zde členěny na potraviny (zvlášť průmyslově zpracované a bez průmyslového zpracování), dále na průmyslové spotřební zboží, z něhož je zvlášť vyděleno zboží vyrobené ze zemědělských surovin.

Poslední bilance má vyjádřit finanční vztahy mezi státem a vesnicí, ukázat, jakou část národního důchodu vytvářenou v zemědělství dostává stát a jakou část národního důchodu vytvářenou mimo zemědělství dostává zemědělství od státu pro svoje potřeby.

Preciosovu práci můžeme hodnotit velmi kladně. Jejím velkým přínosem je zejména to, že autor se snaží ze svých rozborů vyvodit praktické závěry pro praxi národohospodářského plánování. Klady práce neoslabují ani uvedené nedostatky, ani fakt, že v některých partiích je zastaralá. Opírá se totiž o dřívější výkupní soustavu a vychází ze skutečnosti přechodného období, které v době, kdy tato recenze vyjde tiskem, bude již patrně patřit u nás minulosti.

Jiří Setinský.

Užitečná kniha o ekonomice našeho průmyslu

Při dovršování socialistické výstavby v naší vlasti a při vytváření nových materiálních zdrojů pro přechod ke komunismu — v období, kdy řešíme velký úkol: dohnat a předejnat nejvyspělejší kapitalistické země — má stále větší význam ekonomická stránka marxismu — řešení otázek konkrétní ekonomiky.